

Anmeldelser

Niels Finn Christiansen: »Hartvig Frisch«

Christian Ejlers Forlag. 360 sider. ill. 350 kr.

Den politiske biografi har vundet fodfæste i vor tids strøm af historiske og idepolitiske værker. Det er åbenbart stiltiende blevet erkendt, at man godt kan blive klogere på samfundets udvikling, selvom den er set gennem et enkelt menneskes ord og handlinger. Blot skal man hele tiden kunne skelne mellem det enkeltstående og det generelle.

Vanskeligheden ved denne form for historieskrivning kommer efter min opfattelse op til overfladen i Wilhelm Christmas-Møllers doktordisputats om onklen, de konservatives forguede og forkætrede leder John Christmas Møller. Her har forfatteren ikke kunnet »nøjes med« at beskrive et livsforløb på grundlag af et væld af kildemateriale, han må ud af stoffet trække det almene og herunder gå ind i en metode- og konsekvensdiskussion med en kollega, der har skrevet om en anden stor politiker (Karup Pedersen: Peter Munch).

Niels Finn Christiansen har ikke været tyngt af den slags forpligtelser. Han har villet fortælle om et begavet, alsidigt og myreflittigt menneske med et dramatisk livsforløb og med stor indflydelse på sin samtid og – i noget mindre grad – på sin eftertid. Det er lykkedes formidabelt.

At dansk politik er blevet bestyret af degne, som Brandes sagde, er jo mestendels sandt. Derfor er der dobbelt opmærksomhed om dem, der skiller sig ud i baggrund, uddannelse og originalitet.

Hartvig Frisch (1893-1950) var ganske vist pædagog, ja, hvis man vil være kynisk er det endda det eneste felt, han opnåede 100 pct. succes på. Alle roser ham for hans evner til at lære fra sig, til at engagere sine elever – om det er århusianske eller københavnske gymnasister, soranere eller studenter ved Københavns Universitet. Men han lå bestemt

langt fra degnetypens bibelhistorie og terpen salmevers.

Han var en meget lærd mand, og han forstod at øse af sin viden – at nyttiggøre den. Den indsigt, hans bestandige studier gav ham i græsk og romersk demokrati – naturligvis på originalsprogene – prægede hans egen politiske, videnskabelige og pædagogiske virke i afgørende grad.

Han var også en paradoksernes mand. Fra det ophøjede stade som klassisk filolog og historiker formåede han at vandre lige ind i lollandske arbejderes hjerter med træsko på. Han blev opstillet i Maribokredsen som socialdemokrat (ganske vist af den venstresnoede art), og han blev valgt der gang på gang lige frem til efterårsvalget i befrielsesåret 1945. Dels havde S i det hele taget et rigtigt dårligt valg, dels havde Frisch gjort sig ud til bens for at sige det mildt. Han kom dog ind ad bagdøren, idet den stensikre Nakskov-kreds's valgte trak sig, og overlod pladsen til l. suppleanten fra Maribo. Prisen var, at han måtte flytte til Nakskov-kredsen, men det er et smukt udtryk for hans loyalitet, at han undervejs til møder der, ofte kiggede inden for hos sine gamle venner.

Og han passede sin folketingskreds. Det var før TV blæste forsamlingshusene tomme for mennesker, og da det hørte sig til, at mindst fire partiers kandidater mødtes til timelange dyster i mørke vinteraftener især i valgkampe.

Hartvig Frisch nåede det hele. Han underviste, var ledende folketingspolitiker – op til 1940 både gruppeformand og politisk ordfører –; han skrev lærde værker om Sokrates, Platon og Cicero, og han skrev nutidshistorie, der var dystre advarsler mod diktaturet, der som en epidemi hærgede vor del af verden. »Pest over Europa« var tredivernes brændende advarsel mod det, der kunne ske, og den vakte berettiget opsigt og åbnede manges øjne for, at også de nordiske demokratier var truede. Ikke så underligt, at en af hans fagfæller, historikeren Albert Olsen, skrev: Hvordan Fanden kan du forresten overkomme alt det arbejde.

Indtil tredivernes begyndelse hørte Frisch til den gruppe intellektuelle, der troede, at man kunne undgå en splittelse af arbejderbevægelsen i en kommunistisk og en socialdemokratisk fløj. Men da Aksel Larsen og Arne Munch-Petersen valgtes til Folketinget i kriseåret 1932 og efter ordre fra Komintern skærpede tonen og kaldte socialdemokrater for socialfascister, brast den – set med eftertidens øjne – naive drøm. Kommunisterne var blevet en fare og ingen forbundsfælle. Det kastede Hartvig Frisch ud i opgør med tidligere venner, og han blev da også både kommunisters og nazisters yndlingsoffer. Det var ikke småting, han måtte lægge ryg til fra den side.

Efter Danmarks besættelse i april 1940 nedlagde Frisch sine fremtrædende poster. Udadtil var begrundelsen, at han skulle tage sin doktorgrad, men den forberedte han sig nu til i løbet af nogle måneder, så det havde ikke været nogen belastning for dette myreflittige menneske at klare både det ene og det andet. Den egentlige årsag var da også, at Frisch selv mente, at han ville være en belastning for den samarbejdspolitik over for tyskerne, som regeringen lagde op til.

I besættelsestiden opstod det menneskelige mysterium, som Niels Finn Christiansen med god grund beskæftiger sig indgående med uden dog at kunne løse det. Frisch, denne forkæmper for demokrati og ret, fordømte fra den første dag modstandsbevægelsen og de metoder, den måtte tage i anvendelse i kampen mod uretten og diktaturet.

Det kulminerede i befrielsessommeren, da Frisch i et radiointerview med Karl Bjarnhof kaldte stikkerlikvideringerne for mord. Det havde tragiske følger for mange af de unge, der havde fået ordre til at skyde, men som nagedes af tvivl.

Frisch vendte gang på gang tilbage til opfattelsen fra sine klassikere: Det er bedre at lide uret end at begå uret, og her kan findes en del af forklaringen på Frisch' holdning, men Christiansen har fat i noget, der måske er mere væsentligt: Frisch havde ikke – som f.eks. Hal Koch havde i Løgstrup – en jævnbyrdig ven af den modsatte holdning, der kunne give ham et kvalificeret modspil.

Han var utrolig indsigtfuld i mange ting, men hans begavelse parredes med en selvbevidsthed, der gjorde ham enøjjet. Han, der så så mange gentagelsestræk fra fortiden i nutiden, evnede måske heller ikke at se, at fremtiden måtte forme sig helt, helt anderledes.

Det var f.eks. først efter befrielsen, at det gik op for ham, at det var modstandsbevægelsens fortjeneste, at Danmark overhovedet blev betragtet som en allieret nation og ikke som en tysk lydstat. Havde denne opfattelse, som Sovjet nærrede helt frem til sommeren 45, sejret, ville Danmarkshistorien have set anderledes ud.

Nu kunne Frisch repræsentere partierne ved dannelsen af Forenede Nationer i 45; vi havde på et hængende hår reddet os op på tørt land. Det må skrives på creditsiden, at han vedstod alt det, han havde sagt og gjort under besættelsen, ja, han udsendte oven ikøbet en bog med taler fra årene. Dermed adskilte han sig fra en del andre, der havde svært ved at huske, hvad de dog havde givet udtryk for, da fjenden stod i landet.

Som fremtrædende anti-nazist stod Hartvig Frisch på Brøndum-bandens liste over personer, der skulle likvideres. Befrielsen reddede ham.

Selv om Hartvig Frisch nåede høje politiske poster, kom han aldrig helt i centrum. Det blev optaget af folk som Hans Hedtoft (Hansen), H.C. Hansen og den fremstormende generation med Jens Otto Krag i spidsen. Frisch faldt i et generationshul mellem dem og Stauning-periodens mænd, mener Christiansen, der dog også beskæftiger sig med en påstand fra Peter P. Rohde, gående ud på, at Frisch ikke havde den indre overbevisnings varme i sin tale. Det var noget koldt over ham, mente Rohde. Christiansen lader sig ikke rigtig overbevise, fordi han ser en række eksempler på det modsatte, men han siger forsigtigt, at det skal man have kendt manden godt for at udtale sig om.

En kendsgerning er det, at Frisch i folkets hukommelse huskes for én ting: Gennemførelsen af de små bogstaver og bolle å'et plus afskaffelsen af kunde, skulde og vilde. Det skete i hans undervisningsministerperiode fra 1947 til 50, da han døde af kræft, arbejdende til det sidste.

Man kunne let forestille sig, at vi her har at gøre med et menneske, som ikke havde andet at tænke på end arbejde, arbejde, arbejde. Men Frisch havde en familie og måtte – og det var ikke så sædvanligt dengang – gennem en streng skilsmisse. Så selvom kønsrollemønstret var overraskende traditionelt, måtte han dog også her lægge nogle af sine kræfter. Det er sådanne mere intime sider, man kan få med i en biografi, og det bliver man klogere på mennesker af. Og hermed også på det samfund, de virkede i.

Carl Otto Brix
free lance journalist

Ib Martin Jarvad: »Ret og Stat – tværvidenskab«

Christian Ejlers' Forlag, 1993. 456 pp. Pris 375 kr.

Politik, jura og økonomi har altid været beslægtede med hinanden. Juristen Jarvad, der også er lic. phil. i statskundskab, og som arbejder ved Roskilde Universitetscenter, hvor tværvidenskab både bruges som et pædagogisk og forskningsmæssigt princip, har anset det nødvendigt, at søge efter en fælles tværvidenskabelig grund for disse samfundsfag. Dette sker i form af en omfangsrig doktordisputats, som forfatteren forsvarede i april i år.

Hovedemnerne i Jarvads bog er tværvidenskabens karakter, retsteori, magtteori, Weberiansk sociologi, Marxistisk teori og den økonomiske samfundsformations begrebsrammer. Til dette kommer også afsnit om autopoiesiteorien, samt en behandling af sammenhæng mellem Marxisme, demokrati og retsteori. Alt i alt en vidt favnende ambition, der rejser store forventninger.

I det indledende kapitel om tværvidenskab sonder forfatteren mellem tværfaglighed og tværvidenskab. Tværfaglighed er »en sammenstyknings af forskellige fag til en uddannelse, til en kommissionsudredning eller blot en arbejds metode til behandling af konkrete sammensatte problemer« (s. 13). Tværvidenskabelige problemer, derimod, har en anden status. Det »drejer sig om de forskellige sammenbragte fag og discipliners og teories respektive gyldighedsområder og udsagnskraft, deres

respektive grundlagsproblemer og endelig eventuelle modsigelser imellem dem« (*ibid.*).

Jarvad argumenterer, som sagt, for, at politik, juridik og økonomi — de »tre klassiske samfundsvidenskaber« — udgør en helhed. Det er ikke særligt nyt, fakultetsinddelinger vidner om, at andre har tænkt samme tanke. Fagene savner hver for sig en basis udenfor sig selv. Relativismen indenfor retsvidenskaben savner en grundnorm, politikken er i sig selv alene det effektive herredømme, og økonomien grunder sig i sidste instans i forbrugernes tilfældige ønsker, ifølge Jarvad.

Mod de fagopdelte akademiske studiers begrænsninger ønsker Jarvad at fremhæve, at de tre samfundsvidenskaber er *praktiske* videnskaber, og at den rolle, som vi tilskriver dem for samfundets vedligeholdelse og udvikling, er betinget af kulturtræk.

Forfatterens ambitioner er, som sagt, sat højt, og jeg skal være den sidste til at hævde, at jeg behersker alle de vidensområder, som Jarvad bevæger sig ind på. Ikke desto mindre mener jeg, at valget af netop jura, politik og økonomi, som de konstituerende samfundsvidenskaber *par excellence*, måske er en smule kulturpræget. I andre lande — for eksempel i Tyskland, Sverige og USA — havde man nok ment, at adfærdsvidenskaberne pædagogik og psykologi, også hører hjemme i samfundsvidenskaberne. Det gør de nu en gang *ikke* ved Københavns universitet, til trods for at både sociologi og politologi, siden anden verdenskrig, nok har hentet mest inspiration fra netop disse fag. Men Jarvad stiller sig fremmed over for et sådant synspunkt.

Måske burde han i denne sammenhæng have læst psykologen Jean Piagets korte, men koncise skrift om tværvidenskab, *Main Trends in Interdisciplinary Research*, eller nogle af *General Systems Theory* traditionens værker, for eksempel Ludwig von Bertalanffy's *...Aber von Menschen wissen wir nichts*. Når Jarvad således hævder, at »Menneskelige beslutninger er det videnskabeligt set ubestemte (*sic!*) og ubestemmelige (*sic!*) og muligvis afgørende element i samfundsudviklingen« (s. 22) forefalder flere decenniers politologisk og sociologisk forskning, at have gået ham forbi. At menneskelige beslutninger »muligvis« er det »afgørende element

i samfundsudviklingen« forefalder ubenægteligt, men at disse beslutninger skulle være videnskabeligt set ubestemte eller ubestemmelige må siges være en opsigtsvækkende påstand, som Jarvad savner grund for at fremføre.

Fixeringen ved ældre samfundsteori, for eksempel i kapitlet om magtteori, hvor det først og fremmest er Machiavelli og Gramsci, der behandles, bærer præg af forfatterens higen efter de store, historiske udviklingslinier. Disse udviklingslinier bliver dog svære at finde blandt de utallige synspunkter, som forfatteren gør sig til talsmand for. De nutidige teoretiske problemer får dermed også en stedmoderlig behandling. Til dette kommer, at man her og der, specielt i de historiske resuméer, finder brister i forfatterens *acribi*. For eksempel hævdes det (s. 118) at Cesare Borgia var illegitim søn til pave Alexander III, men længere fremme (s. 132) er den samme Cesare Borgia (mere korrekt) blevet til søn af pave Alexander VI. Forfatteren, der har opholdt sig i Italien under sin forskningstid, har åbenbart også læst den svenske forfatter Anders Ehnmarks omdiskuterede bog om Machiavelli, som dog – forkert – kaldes *Maktens Hemligheter*. Hemlig hedder det samme på både dansk og svensk, og i samme note, som *Maktens Hemligheter* omtales (note 2, side 118) kommer Ehnmark også pludselig til at hedde Ehnstedt! Der er flere andre forkerte historiske oplysninger i disputatsen, for eksempel flygtede *Gonfaloniere de Giustizia*, Piero Soderini, til Ragusa, det vil sige vore dages Dubrovnik, efter at familien Medici var kommet tilbage til Firenze i 1512. Havde han opholdt sig i Siena var han, med al sandsynlighed, blevet udleveret til Firenze. Det er også diskutabelt om familien Medici før 1535, det vil sige ved oprettelsen af storhertugdømmet Toscana, var usupatorer, som Jarvad påstår. Det er nok en benævnelse, som passer bedre på familien Sforza i Milano, på krigsherren Oliverotto og måske familien Malatesta i Rimini.

Disse skønhedspletter skal ikke dække over de fortjenester, som Jarvads bog har. De ufuldstændige kapitler om magtteori og om Max Webers sociologi viser, på trods af sin overfladiskhed, at politik, juridik og økonomi har mange fælles studieobjekter. Måske burde det teoretisk-metodiske afsnit om tværvidenskab have fået en mere fremtrædende plads i fremstillingen. Dette kunne være sket, hvis de historiske detaljer om, for eksempel,

pave Alexanders VI's børn (legitime og illegitime) og andre uvedkommende historiske ting havde været udeladt, for de har for mig at se ikke nogen egentlig funktion for opnåelse af en forståelse af de sammenhæng mellem jura, politik og økonomi, som forfatteren vil belyse.

En sammenholdt samfundsteori af den slags, som Jarvad efterlyser, kan have både eksterne og interne kilder. Blandt de åbenbare interne kilder kan man for eksempel nævne krav på logisk konsistens, relativ enkelthed, krav på mulighed for afprøvning af hypoteser, og så videre. Brug af en sådan metode kræver åbenbart, at man foretager begrebslige analyser, stipulerer definitioner, og opstiller hypoteser og modeller, der mere eller mindre realistisk gengiver væsentlige træk ved den samfundsmæssige virkelighed. Dette område behandles meget summarisk i Jarvads bog.

Men, som Jarvads afhandling viser, findes der også eksterne kilder til udvikling af samfundsteorier. En af disse kilder henfører sig til »spill-over« effekter fra andre discipliners forskning. Spill-over effekter antyder mulige paralleller i andre videnskaber, der kan udnyttes ved studiet af samfundet. I studiet af politik har, for eksempel, studiet af økonomi, psykologi og informationsteori haft stor betydning siden tresserne. Men der findes naturligvis også andre eksterne kilder, som for eksempel forandringer i den materie, som samfundsvidenskaberne har til formål at studere.

Empiriske observationer af samfundet, ikke mindst politikken, medfører naturligvis også en udfordring for samfundsvidenskaberne, og kan derfor tænkes at lede teoridannelser ind i nye baner. Se, for eksempel, på den fornyede interesse for demokratiseringsprocesser efter Sovjet-imperiet fald og interessen for politisk integration efter EF-pakken og Maastricht-traktaten. Til dette kommer også den fornyede interesse for rationel beslutningstagen, der er opstået i kølvandet på verdensrecessionen i 1990'erne, samt ikke at forglemme de adfærdsmæssige teoriers udvikling indenfor studiet af økonomi og politik, efter at traditionelle teorier, ikke mindst på mikro-økonomiens område, havde vist sig være utilstrækkelige som forklaringer på eksempelvis stagflation.

Hvis man læser disputater fra seksten- og syttenhundredetallet, vil man observere, at disse ofte adskiller sig fra, hvad vi mener en god afhandling bør indeholde idag. De var nærmest at sammenligne med en håndværksprøve, hvor disputanden opregnede, hvilke områder han havde stiftet bekendtskab med. Moderne afhandlinger, derimod, er ofte mere fokuserede på et afgrænset emne, en specifik teori, eller udviklingen af en bestemt metode til systematisk observation og registrering af data, eller på bearbejdning og analyse af empiriske resultater.

Jarvads afhandling bærer stærkt præg af den gamle type afhandlingers ambitioner. Mange af os, der i vor ungdom læste Engels' kritik af Eugene Dührings filosofiske værker troede, at denne genre var død for længe siden. Uden Engels *Anti-Dühring* var der nok ikke nogen idag, der længere ville have vidst noget om Berlinprofessoren Dühring, fordi hans bidrag til vor videnskabelige viden, på trods af sin bredde, kun var sammenfattende og eklektisk, ikke nyskabende og udviklende.

Det skal dog — som jeg tidligere har nævnt — påpeges, at Jarvads afhandling indeholder mange nye og interessante synspunkter. Men desværre er nogle af de nye synspunkter ikke særligt interessante, ligesom nogle af de interessante synspunkter savner nyhedspræg. Ordenes mangfoldighed synes desuden en gang imellem at dække over tankens uorden, ikke mindst i de kommenterende fodnoter. Disputatsen er skæmmet af mange tryk- og faktafejl. Den burde have indeholdt en dedikation til korrekturlæseren, der aldrig fik en chance.

Docent Tom Bryder
Institut for Statskundskab
Københavns universitet

**Ib Andersen, Finn Borum, Peer Hull
Kristensen og Peter Karnøe:**
**»Om kunsten at bedrive feltstudier –
en erfaringsbaseret forskningsmetodik«**

Samfundslitteratur, 1993. 306 sider. Pris 300 kr.

Fire forskere, alle ansat ved Institut for Organisation og Arbejdssociologi, Handelshøjskolen i København, har skrevet en glimrende metodebog, som bidrager til at udfylde et tomrum på to måder. For det første gør den op med den traditionelle forestilling, der ligger bag mange metodebøger: nemlig at forskningsprocessen kan beskrives som en rationel proces. Dette »anti-udgangspunkt« repræsenterer ikke nogen ny erkendelse for samfundsforskningen, men det er nyt, at dette forhold tages så alvorligt, at der kommer en metodebog ud af det, som forsøger det tilsyneladende umulige: at gøre ufornuften fornuftig. For det andet findes der ikke meget metodelitteratur om, hvorledes man bedriver feltstudier (næsten synonymt med casestudier i forfatterens øjne) i samfundsforskningen, hvis vi bevæger os ud over antropologien.

Begge erkendelser leder frem til en bog, der bygger på erfaringen: in casu fire fortællinger, hvor hver forfatter beretter om et bestemt, selvoplevet forskningsprojekt, dets forløb, forudsætninger og resultater. Næsten halvdelen af bogen optages af disse fortællinger, og det er *ikke* en dårlig disponering. De fire fortællinger er velstrukturerede, velskrevne og elementært spændende. Der er interessante (og underholdende) forskelle mellem fortællingerne: fra den ældre forskers diskrete selvironi til den unge forskers mere heroiske opfattelse af forskningsprocessen.

Hver af fortællingerne rummer tillige små præcise bemærkninger: bemærkninger, som hver på sin måde siger noget essentielt om forskning, fordi forskningen udøves af mennesker. Peer Hull Kristensen om feltarbejdets betydning for forskeren: »Man skal ikke tro, at feltstudiet nogen sinde bliver afsluttet. Tværtimod ændrer det et forskerliv«. Finn Borum om forskningens tilfældige karakter: »I denne situation kom der et projekt forbi«. Ib Andersens brev fra San Cataldo, hvor han kommer i gang igen med sit projekt efter lang tids pause (frustration): »(Kl. 13.00) spises dagens store måltid med fire retter mad og vin. Der serveres kaffe på terrassen og holdes siesta til 15.00«. Ak ja, misundelsen breder sig.

Anden del af bogen udgør det systematiske forsøg på at uddrage en lære af disse fortællinger. Forfatterne kommer her meget langt i deres ambition om at overskride grænserne for den bog, der kunne

have været deres forlæg, nemlig Hammond's klassiker: »Sociologists at Work«. Denne bog rummer nemlig kun fortællinger, ikke et forsøg på at ud-
drage hvad i den »ufornuftige praksis«, der kunne
være fornuftigt.

Dette er glimrende gjort i nærværende bog. Der er
analyser af forholdet mellem forskerens verden
(forskningsmiljøet) og det felt der skal studeres,
hvordan man holder et projekt levende og spænd-
stigt, hvorledes man tager vejledningsproblemer
op, hvad man kan foretage sig i studerekammeret,
når man (tror man) er færdig i marken etc. Her
begynder bogen dog så småt at ligne de metodebø-
ger, den ikke vil ligne. Den lykkes bedst dér, hvor
forfatterne giver læseren en basalt anderledes fore-
stilling om, hvad forskning som praksis egentlig er,
f.eks. i afsnittet om den akademiske diskussions-
maskine. Det er mageløst præcist beskrevet, og
sådanne steder rækker bogen langt ud over blot at
dreje sig om feltarbejde.

Bogen er primært skrevet til licentiatstuderende.
Med den nye forskeruddannelse kommer bogen
meget præcist. Men på en måde er den allerede
sært gammeldags. Den reflekterer en forsknings-
tradition og forskningsbetingelser, som er forfatter-
nes, men knap nok kan blive de nye phd-studen-
des. Alle beskrevne forskningsforløb i bogen varer
mildt sagt mere end 3 år, og den barske realitet er,
at fremtidens phd'ere har maksimum 3 år, hvoraf
en hel del går med andet end afhandlingsarbejde.
Der er slet ikke tid til at fjumre rundt og lave felt-
arbejde, der ændrer forskerliv og alt det der. Des-
værre.

Endelig har anmelderen undret sig lidt over, at
forfatterne – der ønsker at være erfaringsbaserede
– ikke har udvidet deres egne erfaringer. Der kun-
ne kigges i metodekapitler i forskellige undersøgel-
ser, hvor der indimellem trods alt står noget sand-
færdigt om, hvordan forskningsprocessen forløb.
Og de fire forskere har tilsyneladende glemt, at der
på deres eget institut fandtes et forskningsprojekt
for 10 år siden, hvor der blev skrevet en del om
nogle af de emner, som bogen tager op. Selvom
den amerikanske organisationsforsker Karl Weick
har hævdet, at forudsætningen for fornyelse er
glemsel, er det vel ikke altid, at den form for ufor-
nuft er fornuftig?

Professor Torben Beck Jørgensen
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet

Tage Kampmann: »Inden for murene – i Undervisningsministeriet«

Odense Universitetsforlag, 1993, 132 sider, 160 kr.

»Inden for murene – i Undervisningsministeriet« er
et eksempel på en bogtype, som der findes for få
af: den pensionerede embedsmands refleksioner
over et langt liv i apparatet.

Tage Kampmann – fra 1973 til 1988
undervisningsinspektør i Direktoratet for Folkesko-
len, Folkeoplysning, Seminarier, m.v. – giver i
bogen en bred skildring af Undervisningsministeri-
et i denne periode. Efter et indledende kapitel om
bl.a. begreberne politisk saglighed og faglig saglig-
hed skitseres ministeriets struktur (især departe-
ments-direktoratsopbygningen), rådsstrukturen
(som i perioder har været vidtfavnende), forholdet
mellem folketing og minister, ministerreferatet,
arbejdsgange i ministeriet mere generelt og mere
specifikt: hvordan besvarer man breve i et mini-
sterium; hvordan bliver en lov til; hvem er »kun-
derne«, og hvordan betjenes de? Etc. Tage Kamp-
mann kommer kort sagt godt rundt omkring; får
både behandlet ministeriets hverdag og de mere
kritiske hændelser.

Er sådan en bog så interessant for andre end de,
der enten har arbejdet i ministeriet eller været
administreret af ministeriet i den behandlede perio-
de? Svaret er ja. Det er ikke en traditionel erin-
dringsbog (»så gjorde jeg det...«; »hertil svarede
jeg at ...«). Forfatteren søger at gøre sin beskrivelse
generel og at strukturere den efter bestemte temaer.
Dertil kommer, at det for den fremtidige forskning
er vigtigt at bevare de tidligere aktørers indtryk af
apparatet, som det var og fungerede.

Forfatteren peger her f.eks. på ministeriets udvik-
ling fra at være et direktoratstungt, centraliseret,
fagligt organ med både faglig og retlig autoritet
over for institutionerne til at udgøre en noget tyn-
dere top på et decentraliseret forvaltningssystem;
han skildrer periodens klagesystem formelt og

hvordan det reelt virkede (herunder også ombudsmandssager: »Det var især i 70'erne noget af det frygteligste, der kunne hænde en ansat. Igen tog systemet fat, ikke med fornyede kræfter, men allerede træt ved tanken om det forestående.«), og han bekræfter den kendte sektoriserings tendens omend mere indirekte i sin beskrivelse af folkeskole- og seminarieområdet.

Bogen er trods dens historiske betydning aktuell. Et tema, der går igen mere eller mindre i samtlige kapitler, er forholdet mellem politik og administration, mellem politikere og embedsmænd. Kampmann har ikke præsteret en systematisk analyse, men han har – under indtryk af visse aktuelle sager – mange interessante og tankevækkende iagttagelser. Et ikke meget omtalt men ikke desto mindre meget ubehageligt aspekt ved Tamil-sagen er diskrepansen mellem det, der faktisk foregik, og justitsministeriets skriftlige fremstilling heraf, f.eks. i skrivelser ud af huset.

Demokratiet og offentlige myndigheders troværdighed har det ikke godt, hvis denne diskrepans bliver for stor. Kampmanns skildring af f.eks. tilblivelsen af lov om statstøtte til Den Frie Lærerskole og Det Nødvendige Seminarium er instruktiv. Det ministerielle håndværk bliver her »at skrive mod bedre overbevisning og nærmest imod sandheden«. Han citerer en af sine tidligere kolleger for at have kommenteret sådant arbejde således: »Vi er ved at udvikle os til ordludere«.

Politik er konkurrence, magtkamp og manipulation. Det kan næppe være meget anderledes. Så meget desto vigtigere er det derfor, at der findes stabile og accepterede spilleregler. En grundlæggende spilleregulering er sproget og dets anvendelse. Det er derfor vigtigt, som Kampmann gør det, at advare mod korrumpningen af sproget. Der må være grænser for den legale løgn.

Det er en kunst at skrive sine erindringer. Udfordringen er at knytte sine personlige indtryk og oplevelser til almene temaer for at undgå det rent private – det lever bogen op til – men uden at miskreditere og forklejne den personlige oplevelse. På dette punkt halter bogen ind imellem, især i de to første kapitler, hvor Kampmann begynder at teoretisere. Det lykkes nemlig ikke så godt. Det bruges der ikke plads nok på, og det er vel heller

ikke der, forfatteren har sine bedste forudsætninger.

Alt i alt er bogen anbefalelsesværdig læsning for interesserede i offentlig forvaltning og et eksempel til efterfølgelse. Kun kunne den institutionsansatte anmelder ønske sig, at undervisningsministeriet også blev »erindret nedefra«. Herfra ser virkeligheden ofte noget anderledes ud!

Torben Beck Jørgensen
Professor
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet

Claus Bryld:

»Den demokratiske socialismes gennembrudsår. Studier i udformningen af arbejderbevægelsens politiske ideologi i Danmark 1884-1916 på den nationale og internationale baggrund«

SFAH, 1992, 577 sider, disputats RUC

Den tykke, men let læste humanistiske doktorafhandling er bygget på tolkninger af en betydelig mængde lettilgængelige, overvejende trykte avisartikler, kongresforhandlinger, taler og pjecer, som belyser det danske Socialdemokratis og fagbevægelsens samfunds- og selvforståelse. Partiprogrammerne samt andre centrale tekster er gengivet og kommenteret som bilag, ligeså SPDs programmer samt resolutioner fra Anden Internationale, idet emnet også analyseres ud fra disse vinkler. Opbygningen er enkel og umiddelbart tiltalende, men analytisk set er det mindre heldigt, at en halv snes gennemgående spørgsmål behandles hver for sig i delvis kronologisk orden, da der sjældent gives fuld dækning for de mange oftest rimelige, men ret krævende påstande om helt generelle og tværgående sammenhænge.

Bærende blandt disse er følgende: Specielle træk i Danmark social- og erhvervsstruktur, (familielandbruget) m.v., havde grundlagt en demokratisk politisk kultur, som det fremvoksende Socialdemokrati måtte – eller med fordel kunne – overtage og videreudvikle: Den almindelige valgrets fulde her-

redømme over lovgivning og regering, retsstaten og frihedsrettighederne, de sociale reformer og inddragelse af alle slags masseorganisationer i halvkorporative ordninger – til og med den »industrielle parlamentarisme« på arbejdsmarkedet. Med i købet fulgte her en stram partilinje (nær »demokratisk centralisme«), ringe interesse for principdebat, samt i længden et uafviseligt medansvar for statens politik, da de parlamentariske styrkeforhold og indflydelsesmuligheder påbød det (fra 1913/16). Partiet var selv delvis barn af det liberale demokrati, og man accepterede og overtog det med ganske få modifikationer, da denne vej gav både politisk styrke og mærkbare forbedringer for det brede folk i byerne.

En central observation er det, at marxismen efterhånden mest blev set og brugt som grundlag for en optimistisk udviklingslære om socialismens uundgåelighed, der både bevistes og fremskyndedes ved sociale love og statsindblanding, mens begrebet revolution helt fra 80'erne antog et helt fredeligt indhold, bortset alene fra eventuel demokratisk selvforsvar. Man var måske stadig rede til at følge med i en verdensomspændende omvæltning (»Den store strategi«), men satsede reelt bare på valgene, lønftaler og en opportunistisk reformpolitik, der sammen med kooperative virksomheder kunne samle og udvikle arbejderne og andre småkårsfolk. Det fremgår også, at integrationen i nationalstatens politik senest gennem tiåret 1905-15 blev så stærk, at bevægelsen nok kunne føre et pacifistisk program, men ikke var så internationalt, at den udover det rent verbale ville engagere sig i overnational fredsindsats (som Zimmerwaldbevægelsen). Medvirkende var her beundringen for partiets storebror, det tyske SPD, der nu omsider kunne pege på en perspektivrig krigssocialisme – efter længe at have sakket bagud for danskerne i praktisering af revisionistisk reformpolitik.

Skildringen er både velskrevet og troværdig, men jo også nok lidt traditionel og ukontroversiel (i hvert fald uden for kredsen af engagerede senmarxistiske arbejderhistorikere). Men forskning skal jo sigte videre mod specifikation og nærmere afprøvning af sammenhængene, og her kniber det noget at få præciseret de enkelte komponenters timing, vægt og nødvendighed for udviklingen. En ligeud kronologisk gennemgang af faser og skift i det historiske forløb havde bedre kunnet fastholde de

konkrete ydre vilkår, oplevede situationer og gjorde erfaringer i en sammenhængende læreproces, så man kunne se komponenternes skiftende rolle, vægt og indbyrdes sammenhæng.

Man havde vel da også fået en mere kontinuerlig observation af elementært bærende elementer som lønudviklingen – forfatteren kender ikke Jg.P. Christensens værk herom – arbejdskampe, beskæftigelse m.v., der nu kun optræder spredt som ad hoc forklaringer. Ikke mindst havde forfatteren ret uundgåeligt måtte følge variationerne og fordelingen i vælgertilslutningen – som han egentlig anser for bevægelsens strategiske hovedvej, men ikke giver dækkende belysning ved inddragelse af det foreliggende trykte materiale. (Han bruger hverken Elklits disputats eller mine artikler fra 1977-79, som blandt andet også foregriber forfatterens idé om Socialdemokratiets rolle som fødselshjælper for Det Radikale Venstre).

Et andet savn er en mere omfattende og målrettet komparativ analyse mellem landene til støtte for påstandene om dansk egenart m.v. Forfatteren lader det reelt blive ved gentagne påvisninger af forskellene i tanker og strategier mellem Danmark og det halvautokratiske Tyskland. Europa talte en snes andre lande, der opviste interessante forskelle med hensyn til både Socialdemokratiets vilkår og dets ideologi, hvilket kunne have afhjulpet eller i hvert fald klargjort de tyngende bevisførelsesproblemer.

Sådanne omgiver også bogens hovedkonklusion: At det danske Socialdemokratis politisk-ideologiske karakter overordnet (i sidste ende) blev bestemt af en international udvikling (i den samlede arbejderbevægelse og mellem landene), men dog fik sit afgørende indholdspræg af de materielle politiske og kulturelle strukturer i det danske samfund. Også denne påstand synes jo rimelig – men unægteligt også så elastisk, at man næsten aner en vis afsmitning fra den megen politikertale, forfatteren har måttet gennemgå. Det er nødvendigt her at eftertænke, hvordan en international udvikling skulle kunne forme bevægelsen: Det kan være sket ved politisk eller økonomisk magtbud udefra – eller ved vandring af folk og virksomheder fra større lande over vore grænser; men ingen af delene forekom i større stil. Ellers må der være tale om en direkte overtagelse og efterligning af tanker og former udefra, og hvis dette sker ud fra samfundets

egne forudsætninger (strukturer), er det trods alt dem, som er vigtigst, og bevægelsens karakter kan ikke siges at være bestemt af en international udvikling (omend meget troligt af en udvikling, som også andre lande gennemgik). Ellers kan der jo også være tale om, at ideologiens nærmere indhold strengt taget ingen dybere betydning fik. Også denne mulighed står næsten helt åben.

Men det må i hvert fald påhvile forskeren at vise, at der her er tale om flere bestemte mulige svar, som ikke er lige gode, og han bør ikke bare skrive dem op ved siden af hinanden eller lade læserne stå tilbage med næsten indholdsløse, næsten tautologiske generalisationer. Sådanne løse ender er der lovlig mange af i denne i øvrigt fortjenstfulde og lærde behandling af et perspektivrigt historisk forløb.

Professor, dr.phil.,
Niels Thomsen,
Historisk Institut,
Københavns Universitet

Erik Møllerup: »Hvad formanden gør ...«

København, Gyldendal, 1992, 203 sider

Forfatteren hører til det såkaldte »old boy's network« indenfor dansk erhvervsliv. Men først og fremmest har Møllerup været med i bestyrelsesarbejdet i en række af de største danske virksomheder gennem de sidste 30-40 år, og det er primært om denne indsats, der berettes. Det drejer sig om for eksempel Finansieringsinstituttet for Industri og Håndværk, Politiken, Illum, Tuborg, Danfoss, Store Nordiske og F.L. Smidth.

Det er det daglige arbejde samt enkelte mere spektakulære begivenheder i disse virksomheder, der stilles skarpt på. Da der er tale om ganske solide foretagender, uden at deres vanskeligheder hermed skal bagatelliseres, er det dog så som så med de virkeligt dybtgående kriser. Kun én enkelt gang synes Møllerup at være kommet ud for alvorlige problemer, hvilket var tilfældet med det nu heden-gangne Hosby Invest. Møllerups betragtninger over diverse kriseramte virksomheder, inklusive dem

med dårlig ledelse og moral, som for eksempel Nordisk Fjer, bliver altså i væsentlig grad betragtninger fra sidelinjen.

Arbejdet i bestyrelserne har i visse tilfælde bragt forfatteren ind i politik i en mere snæver forstand. Således hører vi om arbejdet i enkelte offentlige udvalg. I erhvervsorganisationer som Industrirådet og Realkreditrådet har han også været aktiv, navnlig på det skattepolitiske felt. Her gives en ganske interessant og åbenhjertig vurdering af samarbejdet – eller rettere manglen på samme – i Realkreditrådets startår i begyndelsen af 70'erne, hvor de konkurrerende realkreditinstitutter havde vanskeligt ved at finde fodslag.

Bogen er først og fremmest af interesse for folk i bestyrelsesarbejdet samt andre, der udefra viser dette interesse. I denne forbindelse berøres også en række mere samfundspolitiske spørgsmål. Forfatteren synes på sin egen stilfærdige måde at have haft et godt blik for spørgsmålet om etik i ledelsesarbejdet og hensynet til samfundsinteresser før det på en noget larmende facon blev noget vi skulle diskutere. Herudover behandles også politisk interessante problemer for virksomhederne som for eksempel de stigende miljøkrav og overskudsdeling. Alt i alt opstilles elementer til strategier for de enkelte virksomheder, og disse overvejelser kunne udmærket danne baggrund for en videre debat om erhvervslivets ansvar.

I 80'erne var det god latin at hylde den entreprenante type, der hurtigt og let kom til penge, mens det efter de sidste års katastrofer er blevet skik at sætte lid til den såkaldte bogholdertype. I denne strid må forfatteren absolut siges at holde på den sidste type, selvom han opstiller en række krav, der går langt ud over, hvad man kan forvente af netop denne erhvervsleder.

Om det politiske spil i egentlig forstand er Møllerup relativ tavs, selvom der flere steder er nogle ansatser hertil. Et sted fremhæves, at niveauet på danske virksomheders generalforsamlinger ikke er videre højt og petitesseorienteret (p. 78). Med samme ret kan man vel sige, at det også er karakteristisk for mange danske erhvervsledere, at de kun glimtvis og ugerne involverer sig politisk eller i det mindste er tavse herom. Jeg er således overbevist om, at Møllerup ville være i stand til at øse

mere af sine politiske erfaringer. I den forbindelse ville det også være spændende at høre mere om det såkaldte »old boy's network«, som han selv – halvt i spøg, halvt i alvor – nævner, at han i hvert fald efter andres opfattelse skulle tilhøre.

Karsten Ronit,
Center for offentlig organisation og styring

Gerd Battstrup: »Det kommunale selvstyre i retlig belysning«

København, Samfundslitteratur, 1992,
226 sider, 225 kr.

Dansk kommunalt selvstyre har en internationalt set stor og særdeles betydningsfuld rolle. Det er samtidig måske den del af den offentlige sektor, som har gennemgået de voldsomste forandringer i det sidste kvarte århundrede. Det gælder på alle områder. Men på det seneste er det ikke mindst på det erhvervspolitiske område, vi kan se nybrud, som næppe nogen endnu helt overskuer konsekvenserne af. Man kan næppe sige, at retsvidenskabens og politologiens opmærksomhed om kommunerne altid helt har matchet områdets betydning og behov for analyse. Det øger formentlig også risikoen for, at rammerne om og institutionerne i kommunestyret kan have sider, der må forekomme antikveret i forhold til den faktiske udvikling. Det gælder ikke mindst spørgsmålet om retssikkerhed. Det er derfor særdeles velkomment, når en ung jurist med interesse også for politologiske tankegange sætter sig som mål at give en redegørelse for det konkrete indhold i det kommunale selvstyre. Redegørelsen er retlig, men rummer supplerende synsvinkler hentet bl.a. fra politologien. Redegørelsen har naturligt retspolitiske og administrationspolitiske implikationer.

Bogen sætter fra starten det danske kommunestyre i internationalt, politisk og historisk perspektiv. Komparationerne er både her og senere i bogen en velgørende stimulans til at sætte refleksion igang om de nuværende danske forhold.

En betydelig vægt i bogen lægges på behandlingen af tilsynsmyndighederne, tilsynsrådene og Indenrigsministeriet. Tilsynets virksomhed er udtyndet

uden at tilsynets indretning er væsentligt ændret. Hovedfunktionen for tilsynet er at udøve et efterfølgende legalitetstilsyn. Men i praksis er den overvejende del af tilsynets virksomhed nu at vejlede kommunerne, bl.a. ved afgivelse af vejledende udtalelser om enkeltsager.

Forfatteren anslår ikke ubegrundet en kritisk tone over Indenrigsministeriets rolle som »øverste tilsyn«. Man kan dog spørge om ikke begrundelsen ikke så meget skal søges i uheldige eksempler på konkrete sager, men i en principiel betragtning om, at vi i Danmark bør gå længere i en tilnærmelse til den situation, som kendes i de fleste lande, vi sammenligner os med. Det normale er jo, at forvaltningsdomstole spiller en afgørende rolle i legalitetskontrollen.

Man kunne rejse spørgsmålet om der ikke her i virkeligheden er tale om en reminiscens af den fra enevælden nedarvede danske mangel på forståelse af læren om magtens tre-delning. I Danmark lægger vi jo stor vægt på den lovgivende og den udøvende magt som vogtere af ret og retfærdighed. Tilsvarende lægger vi mindre forventninger over på domstolskontrol.

Selv om de store forventninger til dansk forvaltning ofte har vist sig berettigede, så har vi som bekendt også betragtelige eksempler på det modsatte.

Det er derfor ikke uforståeligt, at forfatteren slutter sin bog ikke i Danmark, men i Sverige, hvor der ikke findes almindeligt administrativt legalitetstilsyn med kommunerne, men hvor klager over kommunale afgørelser kan indbringes for forvaltningsdomstole (kammarrättar med tilføjelse af 2 medlemmer med særlig indsigt i kommunale forhold). 2. instans er regeringsrätten. I Danmark burde Indenrigsministeriet fritages for rollen som »øverste tilsyn« og erstattes af en 2. instans i form af et »judicielt« eller måske snarere et partssammensat tilsynsnævn.

Forfatteren erkender, at hendes tilgang(e) godt kan være noget kalejdoskopisk. Det er naturligvis vanskeligt at forene flere tilgange, og man må nok medgive, at bogen sine steder efterlader et lidt springende indtryk og at det ikke altid bliver helt klart, hvor hovedpointen er. De internationale

udblik og de historiske tilbageblik har stor selvstændig informationsværdi og er tankevækkende, men forfatteren har ikke altid lige klart fået *sine* tanker sammenknyttede med de retsdogmatiske afsnit.

Et sted i indledningen bemærker forfatteren, at den juridiske profession er under pres. Men hverken bogens emne og perspektiver eller forfatterens arbejde hermed giver indtryk af, at der ikke skulle være grund til at beskæftige sig med juristers arbejde. Historisk har den danske juriststands udvikling af en statsinstitutionskritisk tænkning været hæmmet af, at standen blev udviklet i meget tæt samspil med statsbygningen. Denne historiens byrde har man nok længe slæbt med sig. Battrup giver et blandt en række eksempler på, at denne byrde godt kan lægges væk.

Bogens opsætning kunne være smukkere. Linieafstanden er kort. Til gengæld er pladsen på mange sider ikke udnyttet nok. Forlaget har ikke den helt store ære af sin andel i produktet.

Tim Knudsen, lektor,
Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Gorm Rye Olsen og Knud Erik Svendsen: »U-landene i i nye internationale system«

Columbus, 191 sider, ill., kr. 166,45

Bogen har intet forord og udtaler sig derfor heller ikke om sin målgruppe. Man går imidlertid næppe galt i byen, hvis man regner med, at den sigter mod HF, gymnasiet og aftenskolerne herunder Folkeuniversitetet. Jeg har selv haft lejlighed til at bruge den i sidstnævnte sammenhæng, hvor den fungerer udmærket med baggrundsinformation og med mange konkrete data. Endelig skal man ikke tage fejl af, at studerende ved de højere læreanstalter vil ty til den i de tilfælde, hvor de har brug for hurtige og ikke alt for komplicerede oversigter.

Den indledes med en kort gennemgang af u-landenes stilling under den kolde krig. Her bliver der lagt mere vægt på USA's og Sovjets kamp om indflydelse i den tredje verden end på disse landes

egne – og undertiden vellykkede – forsøg på at udnytte situationen ved at gøre sig politisk interessante og på den måde øge bistanden. Den russiske indmarch i Afghanistan kort før nytår 1980 gøres med rette til en vigtig begivenhed i det forløb, der førte til den »nye kolde krig«, hvor det groteske SDI-projekt og andre oprustningstiltag er det, vi bedst husker i dag. Man får her det indtryk af bogen, at USA's politik overfor tredje verdens lande herefter var karakteriseret af støtte til kontrar og andre højrekræfter. Krigen i Vietnam nævnes, derimod ikke omstyrtningen af Allendes styre i Chile, og på den måde underbetones det, at støtte til såkaldte »liberale« (læs: højreorienterede) kræfter faktisk har været USA's politik i hvert fald siden begyndelsen af 1960'erne.

Nogen vil måske indvende, at det jo efterhånden er en gammel historie, men allerede den gang indgik det i USA's frygt for, at de nye lande skulle gå ad socialismen til. Man kan derfor spørge, om vi ser den gamle historie optræde i nutiden i nye gevanter, der hedder krav om demokrati og markedskræfter som betingelse for bistand?

Der næst omtales det gamle systems sammenbrud, og om det nye understreges, at vi befinder os i en overgangsfase, så vi ikke ved, hvordan den nye orden vil blive. Overgangen er karakteriseret ved, at processer mere end strukturer former udviklingen. Bogen giver herefter en præsentation af de hovedteorier – realisme, pluralisme, globalisme med nogle af deres forgreninger – der ligger til grund for politologers analyse af udviklingen. I den efterfølgende fremstilling af u-landenes sikkerhedsproblem er brugen af disse teorier i analyseøjemed meget vellykket. Det understreges, at neorealisterne arbejder med flere sikkerhedsniveauer, og at de interne forhold – etniske og økonomiske – spiller en stor rolle for de enkelte landes sårbarhed overfor både ydre og indre fjender. Udtrykt med Buzans begreber er hovedparten af de nye lande »svage stater«, og det er efter hans opfattelse en hovedårsag til regionale konflikter.

Afsnittet om bistandspolitikken giver for det første et udmærket historisk rids over det hidtidige forløb. Ved derefter at gå tæt på Danmarks og senere EF's bistandspolitik får man også indtryk af de problemer og vanskeligt forenelige interesser – f.eks. erhvervslivets contra mere ideelle – der

knytter sig til området. Et afsnit om demokrati og menneskerettigheder hører naturligt hjemme i denne forbindelse, men jeg kunne have ønsket mig en mere alsidig diskussion af sådanne krav, som jo fortrinsvis er fremsat af de højtudviklede lande. I hvert fald i det omfang, hvor menneskerettigheder kædes sammen med eventuel FN-intervention, er der i mange u-lande (det gælder f.eks. Indien) en forståelig mistænksomhed og frygt for, at det er den gamle imperialisme i ny forklædning.

Jeg synes, at fremstillingen i sin behandling af sådanne problemer, der jo har klare normative overtoner, går for let hen over de reelle vanskeligheder, som bl.a. også hidrører fra vor egen tendens til at betragte vore normer som selvfølgelige og rigtige. I denne bog som i de fleste fremstillinger af vestlig proveniens finder jeg, at der er for lidt opmærksomhed om, at det nye internationale system formentlig vil blive karakteriseret ikke blot af konflikter om økonomi og sikkerhed i snæver forstand, men også om hvad der for fremtiden skal være gældende ret og retfærdighed.

Det nuværende internationale system har sine rødder i en lille kreds af europæiske lande, der opstod som stater i moderne forstand hen mod slutningen af 1500-tallet. Som følge af deres voksende indbyrdes samkvem fik de behov for regler og sædvaner, der kunne regulere deres relationer. I århundredernes løb er dette retssystem – folkeretten – udviklet jævnsides med, at systemet har fået stadig flere medlemmer, der har en anden kulturel baggrund end den vestlige civilisation. I dag er disse folkeslag – hvad enten man tæller dem som statslige enheder eller som enkeltindivider – et kompakt flertal. Kan vi i vor del af verden regne med, at vore normer uden videre vil blive accepteret af dette flertal? Er det »demokratisk« i vor egen brug af begrebet at kræve verden indrettet på vor facon?

Bogen imødekommer helt klart et undervisnings- og oplysningsbehov, og for den lærer, der er i stand til at problematisere nogle af de forhold, der i bogen tages som ret selvfølgelige, er den et godt udgangspunkt for et undervisningsforløb.

Wilhelm Christmas-Møller, lektor, dr.phil.
Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

A. Eggers-Lurà (udg.): »Etatsråd H.N. Andersens livserindringer«

Odense Universitetsforlag, 274 sider, ill., med noter, teknisk ordliste, kildefortegnelse og summary, 290 kr.

»Næst kongen og herr. v. Scavenius er etatsråd Andersen Danmarks mægtigste mand.« Sādan indberettede den tyske gesandt i København, Brockdorff-Rantzau under 1. verdenskrig til Auswärtiges Amt. Den vurdering var ikke det halve forkert. Det er ikke for meget sagt, at etatsråden i de år holdt regeringens og altså herr v. Scavenius' politiske liv i sin hånd. Andersen var Christian den X.s nærmeste rådgiver, og i hvert fald ved én lejlighed holdt han kongen tilbage fra at afskedige det radikale ministerium. Først da Andersen i 1920 gav grønt lys, fulgte kongen den tilbøjelighed, som han i realiteten havde næret i de samfulde syv år, hvor ministeriet Zahle havde været »ved magten«.

Og Andersens mægtighed strakte sig videre. Under verdenskrigen forsøgte han sig som fredsstifter i den store stil. Var pot og pande med adskillige af Europas kronede hoveder og drøftede storpolitik med deres ministre.

Disse livserindringer, som er nedskrevet i 1917 med en efterskrift fra 1918, er blevet til på H.N. Andersens statelige domicil, Vennerslund i Charlottenlund. De handler om, hvordan drengen fra fattighuset i Nakskov kunne bringe det så herligt vidt. Faderen døde tidligt, og moderen, som han elskede inderligt, blev i folkemunde kaldt »Skidt-Lise«. Det nævner Andersen ikke, men vi ved det fra Ole Langes store biografi.

Andersen har skrevet disse »Livserindringer« som et supplement vedrørende det private til sin offentlige livshistorie, som han havde givet i »Tilbageblik«. I »Livserindringer« får vi altså Andersens selvforståelse, og med den position, han kom til at indtage i det danske samfund, har det naturligvis både politologisk og social-psykologisk interesse. Hvilket »stof« er et sådant menneske gjort af?

Det sammenfattende svar på spørgsmålet er, at Andersen så at sige var inkarnationen af sin samtidens liberalistiske menneskesyn. Han var tidens dristige foretager i kød og blod. På den tid, hvor

Weber skrev om forholdet mellem den kristne etik og kapitalismens udvikling, demonstrerede – den i øvrigt ikke overdrevent kristne – Andersen, hvad det kunne føre til i praksis. Jeg har ikke foretaget nogen optælling, men det er mit indtryk, at ordene »nøjsomhed« og »vilje« er de hyppigst forekommende substantiver i bogens første halvdel, der skildrer tiden frem til »et vendepunkt i mit liv«. Vendepunktet var den sejlads fra Bangkok til England i 1883 med barken Thoon Kramon og en last teaktræ, hvis salg med ét gjorde Andersen til en velhavende mand. Herefter fulgte etableringen i Bangkok af Andersen og Co. og en halv snes år senere den definitive landgang i København og grundlæggelsen af ØK, der i 1900-tallet blev Danmarks største virksomhed. Guderne må vide, hvordan Andersen har det i sin grav – eller hvor han nu må befinde sig – med den form for sejlads, som ØK's ledelse har præsteret i den sidste lille snes år? I dag kæmper det førhen så store firma med storme, der er lige så hårde, som dem Andersen sejlede op mod under sine syv år på verdenshavene. Idag er ØK sejlet så mange sømil agterud af en anden stor foretagers firma, at den syvtaakkede stjerne vel dårligt kan skimtes selv i magsvejr.

Nu er det selvfølgelig med livserindringer som med anden historieskrivning, at beretningen peger målrettet frem mod det punkt i forløbet, hvor den skrivende befinder sig. Vi kan derfor ikke vide, om den fornemmelse at have været ledet mod et ret veldefineret mål, som Andersen bibringer læseren, nu også er korrekt. Men en søgende ånd, der aldrig slog sig til tåls, har han været. Han lægger heller ikke skjul på, at dristighed skal følges af held, men han har næppe tilstrækkeligt øje for, at det ikke går sådan for alle.

Hans livserindringer er sandelig – midt i den vel-skrevne og flydende stil – ikke fri for floskler og en lommefilosofi, som får mindre handlingsprægede mennesker til at krumme tæer. »Alle veje fører til Rom«, hedder det et sted, og et andet, at den, der overvinder sig selv er større, end den der indtager en stad. Og når folk i Nakskov drog hjem fra den årlige byfest syngende »Der er et yndigt land«, svulmede Hans Niels' hjerte i stille taknemmelighed mod Gud, fordi Danmark var mit fødeland. Han kalder selv sine erindringer for »blade plukket ud af mindernes bog«.

Sådan kunne der citeres et stykke tid. Når Livserindringer alligevel er læsning værd – godt og vel – er grunden, at sådanne holdninger opleves som ægte, og det spørgsmål melder sig, om det ikke er de mellemliggende årstiders slid, der har gjort udtryk af denne art banale og fladbundede. Midt i al sin stormægtighed forblev Andersen en naiv sjæl, der aldrig kappede forbindelsen til sine rødder og til ungdomsårenes måde at tænke på.

Måske var det denne jævnhed i tanken forbundet med en aldrig svigtende tillid til at have en mission i denne verden, der gjorde det muligt for »Skidtlises« Hans Niels at gå ind og ud af fyrstehuse med budskaber, som de kronede hoveder andægtigt lyttede til. Andersen var – med en anden floskel, som han ikke selv har brugt – »barn af sin tid«. I Andersens ungdom var tidsånden liberalistisk, og hverken han eller fyrsterne lod sig påvirke af, at den gradvist forandrede sig – det var måske derfor de forstod hinanden.

Bogen er velskrevet og fængslende som den tidskildring, der af Walter Christmas blev malet i Peder Most-bøgerne. Hans skildring af farefulde sejlads med datidens sejlskibe, der næsten altid foregik i orkaner med døden som blind passager, er spændende og spækket med maritime udtryk, der gør den tekniske ordforklaring bag i bogen mere end relevant. At disse mange udtryk står uden forklaring i den oprindelige tekst vidner om erindringerens autenticitet: De er næppe skrevet med offentliggørelse for øje.

Vi kan takke udgiveren, A. Eggers-Lurà for at dette manuskript er blevet fremdraget. Det er et væsentligt og i det meste et sympatisk supplement til vort billede af etatsråd, ridder af Elefanten, Hans Niels Andersen. – Og i hvert fald historikere vil finde selve fundhistorien spændende.

Wilhelm Christmas-Møller, lektor, dr.phil.
Institut for Statskundskab, Københavns Universitet